

STUDIUL MATERIALULUI OSTEOLOGIC DESCOPERIT ÎNTR-UN BORDEI DIN SECOLELE XII—XIII DE LA NICOLINA—IAȘI

DE

SERGIU HAIMOVICI

În urma unor săpături de salvare efectuate în anul 1986 în Iași, cartierul Nicolina, a fost descoperit un bordei datat din ultima parte a secolului XII și primele patru decenii ale secolului XIII — deci anterior invaziei mongole din 1241—1242. Arheologul care a executat săpăturile și a stabilit datarea, V. Spinei, a avut amabilitatea de a ne oferi pentru studiu resturile osoase găsite în această locuință.

Resturile osoase sunt în cantitate relativ mică (47 fragmente). Totuși, întrucât pentru perioada arătată, în Moldova, nu s-a studiat încă deloc material faunistic din așezări, considerăm că este bine să-l trecem în revistă, aceasta și datorită faptului că, pentru perioada mai târzie avem doar un studiu despre paleofauna provenită din așezarea de la Bârlad—Prodana¹.

Prezentarea succintă a materialului osos determinat. Resturile provenite din bordeiul de la Nicolina aparțin peștilor, păsărilor, mamiferelor, existând și oase umane.

Peștii. De la această grupă avem două piese ce provin de la teleosteeni. Una reprezintă un preopercular fragmentar, aparținând cu singurăranță crapului (*Cyprinus carpio*), iar cealaltă este un corp vertebral, pentru care suntem în imposibilitate de a da o diagnoză specifică.

Păsările. Lor le aparține un fragment de coracoid care provine de la găina domestică (*Gallus domesticus*).

Mamiferele. Au materialul cel mai abundent repartizat la cinci specii domestice și una sălbatică: Taurinele (*Bos taurus*) se găsește pe primul loc cu un număr de 24 fragmente. S-au evidențiat resturi mici de craniu de la un individ încă tânăr, pentru care nu se poate preciza însă sexul. Există de asemenea un fragment de maxilar inferior, dinți, vertebre fragmentare și o serie de oase, de asemenea fragmentare, aparținând membrilor, asupra cărora s-au putut executa unele măsurători. Toate aceste resturi provin de la cel puțin doi indivizi care precis au atins maturitatea, deci numărul prezumat al indivizilor de taurine este de cel puțin trei, unul tânăr și doi maturi, dintre aceștia, unul având cam 5—7 ani. Porcinele (*Sus scrofa domesticus*) au doar patru resturi. Un fragment de craniu facial este reprezentat printr-un os zigomatic. Aproape sigur că de la același individ provine și o porțiune de maxilar inferior după care se poate stabili că ar avea o vârstă de circa șase luni, întrucât M_1 este pe cale de a ieși, iar caninul, relativ mic, precizează sexul femel. Un alt maxilar inferior aparține la un individ cu o vârstă în jur de un an, M_2 abia făcându-și apariția; caninul relativ mic, arată de asemenea sexul femel. Probabil că același individ îi aparține cel de al patrulea rest, un metacarp IV. Întrucât fragmentele provin de la nematuri nu s-au putut executa măsurători. Calul (*Equus caballus*) prezintă cinci resturi de craniu neural care provin de la același individ, probabil abia adult; fragmentul cel mai mare este o bună parte a occipitalului cu zona condilară, asupra căruia s-au executat unele măsurători. Ovicaprinele sunt reprezentate doar printr-un molar superior, care este foarte puternic erodat, aparținând astfel unui individ de aproximativ 8—10 ani. După acest rest nu se poate face o diagnoză diferențială între *Ovis* și *Capra*, deci nu putem ști de fapt dacă el provine de la ovine sau de la caprine. Câinele (*Canis familiaris*) are patru resturi, un craniu foarte bine păstrat, un maxilar inferior, de asemenea întreg, un fragment de atlas și altul de axis, toate provenind de la același individ; probabil că în bordei se găsea un cap de câine, care a fost despărțit de corp prin tăiere, la nivelul primelor două vertebre cervicale. El aparținuse unui individ deja matur, dar la care necisivii nu au încă urme de eroziune evidentă. Mistrețul (*Sus scrofa ferus*), singura specie sălbatică

¹ S. Haimovici, în *ArhMold*, 9, 1980, p. 85—91.

prezintă două piese foarte bine păstrate, un astragal și un calcaneu care, cu cea mai mare probabilitate, aparțin aceluiași individ, matur și, posibil, o femelă.

Oase umane (*Homo sapiens*). Se găsesse patru resturi și anume: un fragment din corpul mandibulei cu alveole dentare, cea a lui M_2 fiind obliterată, o rotulă, două falange II ale degetelor mâinii. Piesele osoase aparțin probabil aceluiași individ, un matur cam de 30—40 ani, de sex mascul, având în vedere masivitatea mandibulei și mărimea urmelor inserțiilor de pe rotulă.

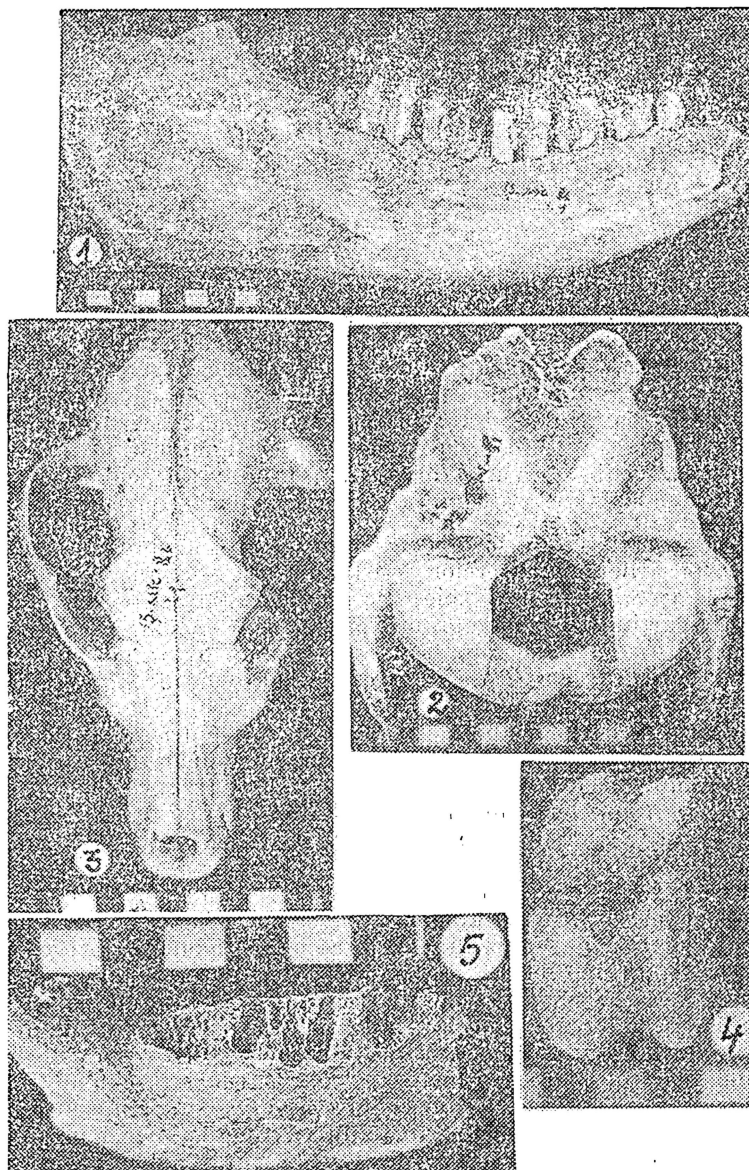

Fig. 1. 1, *Bos taurus*, maxilar inferior fragmentar; 2, *Equus caballus*, neurocraniu fragmentar; 3, *Canis familiaris*, craniu; 4, *Sus scrofa ferus*, astragal; 5, *Homo sapiens*, fragment din corpul mandibulei.

Credem că, cu excepția resturilor câinelui și bineînțeles a celor umane, materialul osteologic găsit prin săpăturile executate în bordei este provenit, dat fiind fragmentarea sa și modul în care sunt despicate oasele, de la resturile menajere.

Unele caracteristici morfologice ale speciilor determinate. Pe baza studiului somatoscopic și a puținelor date biometrice avute la dispoziție se pot contura câteva caracteristici morfologice ale speciilor găsite în cadrul materialului osos provenit din bordei. Peștii sunt reprezentați prin doi indivizi, unul de talie cam de 50 cm, așa cum am arătat, probabil un crap, iar altul mic, de-abia

15 cm, este posibil tot un ciprinid. Păsările — adică găina domestică — aparțin unui tip gracil, de talie mică, care este caracteristic pentru evul mediu timpuriu în toată Europa². Pentru taurine, deși numărul de resturi este relativ mare, s-au putut executa, dată fiind fragmentarea pieselor osoase, doar puține măsurători ce sunt trecute în tabelul alăturat.

Măsurători executate pe resturile de *Bos taurus* (în mm)

Segmentul osos	Dimensiunile	
Maxilar inferior	Lung. dinți jugali	139
	Lung. molari	88
	Lung. M ₃	36
Humerus	Lărg. epif. infer.	85
	Lărg. supr. artic.	79
Radius	Lărg. epif. super.	65
	Lărg. supr. artic.	61
Tibia	Lărg. epif. infer.	60
	Lărg. supr. artic.	53
Metacarp	Lărg. epif. super.	49
	Lung. maximă	54
Falanga I	Lărg. epif. super.	29
	Lărg. minimă. diaf.	26

Se poate constata că maxilarul inferior și humerusul provin de la un exemplar mai masiv, iar celelalte oase măsurabile aparțin unuia mai gracil, probabil primul, un mascul sau un castrat, și cel de al doilea o femelă. În mare însă, biometric dar și somatoscopic, se evidențiază faptul că taurinele în cauză se încadrează la un tip de talie relativ mică, care a fost găsit de altfel în evul mediu timpuriu, atât în regiunile noastre³ cât și în Europa centrală⁴. La porcine, în lipsa posibilității de a executa măsurători, ne mărginim doar de a ne baza pe caracteristici somatoscopice ale unor exemplare încă în creștere. Se pare că porcul era oarecum masiv, în contextul taliei porcinelor din evul mediu timpuriu din Europa⁵. Calul, aproape că nu ne oferă relații referitoare la tip și mărime. S-au putut realiza unele măsurători (în mm) pe fragmentul de neurocraniu având occipitalul aproape complet: lărgimea la nivelul apof. jugulare — 116; lărgimea la nivelul condililor occipitali — 88; lărgimea găurii occipitale — 34; înălțimea găurii occipitale — 45. Individul, probabil încă în creștere, pare să fie de mărime medie.

Pentru ovicaprine nu se poate da absolut nici o relație, întrucât, așa cum am arătat, nu se poate stabili nici genul căruia îi aparține dinte găsit.

Căinele prin craniu său întreg care a putut fi măsurat cât și prin maxilarul inferior aduce o serie de caracteristici ce definesc bine exemplarul respectiv. El este de talie submijlocie, cu craniul de lărgime medie și botul de lungime moderată.

Măsurători executate la *Canis familiaris* (în mm)

Craniu	
Lungimea totală	173
Lungimea condilară	164
Lungimea bazală	155
Lungimea craniului neural	80
Lungimea craniului facial	82
Lungimea botului	77
Lungimea dinților jugali	58
Lărgimea frunții	45
Lărgimea craniului neural	59
Maxilar inferior	
Lungimea condilară	125
Lungimea dinților jugali	67

Mistrețul are două resturi măsurabile: astragalul prezintă lungimea maximă de 50 mm, iar lărgimea trocleii inferioare de 25 mm; calcaneul are o lungime maximă de 85 mm și o lărgime maximă de 28 mm. Piesele nu sunt deloc masive (dar evident dimensional mult mai mari decât cele similare ale porcinelor) și deci ar proveni de la o femelă.

² S. Haimovici, în *AMM*, 5—6, 1983—1984, p. 207.

³ S. Haimovici, în *Arch Mold*, 10, 1980, p. 86; idem, în *AMM*, 5—6, 1983—1984, p. 208; idem, în *SCIVA*, 35, 1984, 4, p. 313.

⁴ S. Bökönyi, *History of Domestic Mammals in Central and Eastern Europe*, Budapesta- 1974, p. 136—138.

⁵ S. Haimovici, în *SCIVA*, 35, 1984 4, p. 314.

Unele caracteristici socio-economice ale oamenilor ce locuiau în bordeiul din care provin resturile osoase. Deși materialul osteologic este în cantitate mică suntem de părere că o serie de concluzii referitoare la modul de viață și activitățile locuitorilor bordeiului și din alte locuințe probabil existente în jur, nu au totuși un caracter aleatoriu și de aceea ne încumetăm să le prezentăm. Este aproape fără de tăgadă faptul că, cornutele mari reprezentau grupul cel mai important ca pondere economică și totodată că creșterea animalelor trebuie socotită o ocupație de primă importanță. Atât taurinele cât și ovicaprinele erau ținute cu preponderență pentru scopuri utilitare și abia în al doilea rând, ele erau folosite, după sacrificare, ca furnizoare de carne; în acest context trebuie arătat că cea mai mare parte a necesarului de proteine animale era acoperit de către cornutele mari. Se conturează ca ocupațiuni cu totul secundare pescuitul și vânătoarea. Prezența porcinelor cât și cea a găinii, alături de frecvența joasă a cornutelor mici ar pleda pentru sedentarismul populației umane.

Existența mistrețului, prezent și actualmente în zonă, evidențiază masive păduroase puternice. Este interesant faptul că lipsește cerbul, fenomen ce ar putea fi doar întâmplător, întrucât el exista încă probabil în secolele XII—XIII în codrii ce se întind și astăzi la sudul Iașului; este cert că în secolele XIII—XIV el mai era încă relativ frecvent pe malurile Bârladului, căci a fost găsit din abundență la Prodana⁶.

Așa cum am arătat, exista în bordei un cap de câine care desigur nu poate fi socotit ca făcând parte dintre resturile de bucătărie. Este greu să putem formula vreo ipoteză privind semnificația acestui fapt. Cu atât mai mult nu putem da o explicație prezenței unor resturi umane într-un bordei locuit desigur de o populație de acum creștinată. Erau ele folosite în vederea unor ritualuri magice? Cercetări viitoare vor putea aduce mai multă lumină în această privință, întrucât este evident că escatologia creștinilor primitivi mai era impregnată de o mare doză de moștenire din cultele păgâne.

L'ÉTUDE DU MATÉRIEL OSTÉOLOGIQUE DÉCOUVERT DANS UNE HUTTE, DATÉE XIIe — XIIIe SIÈCLES, DE NICOLINA — IAȘI

RÉSUMÉ

On a trouvé une petite quantité des restes osseux appartenant aux poissons, à la poule et à cinq espèces de mammifères; il existe aussi des restes humains. On a décrit le matériel, les caractéristiques morphologiques des espèces et on a tiré des conclusions relativement aux occupations des hommes et les caractères du milieu environnant.

LÉGENDE DE LA FIGURE

Fig. 1. *Bos taurus*, maxillaire inférieur fragmentaire; 2. *Equus caballus*, néurocrâne fragmentaire; 3. *Canis familiaris* crâne; 4. *Sus scrofa ferus*, astragale; 5. *Homo sapiens*, fragment du corp de la mandibule.

⁶ S. Haimovici, în *ArchMold.* 9, 1980, tabel p. 86.